

Мовна ситуація в освітньому просторі Донеччини на початку XXI століття

Language Situation of Higher Education in the Donetsk Region at the Beginning of the Twenty-First Century

MYKHAILO VINTONIV, *Borys Grinchenko Kyiv University*
m.vintoniv@kubg.edu.ua

MARIIA BOIKO, *Borys Grinchenko Kyiv University*
miboiko96@gmail.com

Received: July, 25 2020.

Accepted: November, 1 2020.

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено вивченню мовної ситуації в закладах вищої освіти Східної України. Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз мовної ситуації в закладах освіти Донеччини, простежити внутрішньомовні деформації, зумовлені чинником впливу російської мови на українську та схарактеризувати роль освіти в національній консолідації України. Мета роботи передбачає розв'язання таких завдань: 1) дослідити соціально-політичні та демографічні чинники розвитку двомовності на території Донеччини; 2) простежити роль освіти в національній консолідації України. Об'єктом дослідження є мовна ситуація у сфері освіти Донеччини, функціонування української мови в ситуації українсько-російського білінгвізму. Предмет дослідження – стан реального використання української мови в освітньому просторі Донеччини й тенденції розвитку деформованої мовної ситуації в закладах освіти Донецької області на початку XXI століття.

Увагу приділено висвітленню результатів соціологічного дослідження, головне завдання якого – визначити тенденції розвитку білінгвізму у сфері освіти. Проаналізувати закономірності функціонування української мови серед молоді. Нами розроблено анкету, у якій, крім паспортної частини та питань, за якими можна отримати інформацію про мовну ситуацію в закладах вищої освіти, запропоновано подати власні коментарі щодо обов'язкового використання української мови педагогічними працівниками та студентами. Матеріалом для дослідження є результати проведеного нами анкетування. Респондентами стали студенти I–IV курсів, викладачі Донбаського державного педагогічного університету – 116 осіб, Маріупольського державного університету – 155 осіб, Горлівського інституту іноземних мов – 178 осіб та Донецького національного технічного університету – 127 осіб. Загальна кількість анкет – 576. У статті проаналізовано попередні результати дослідження, проведеного авторкою протягом 2019–2020 років у Слов'янську, Бахмуті, Покровську та Маріуполі.

Ключові слова: мовна ситуація, білінгвізм, вища освіта, мовна політика, мовне законодавство, мультикультуралізм.

ABSTRACT

The article is devoted to the study of the language situation in institutions of higher education in Eastern Ukraine. It reports the results of bilingualism trends research. The purpose of the study is to conduct a comprehensive analysis of the language situation, to trace the intralinguistic distortions caused by the influence of the Russian language and to characterize the role of education in the national consolidation of Ukraine. This purpose involves solving the following tasks: 1) study the factors of bilingual development in the region; 2) trace the role of education in the national consolidation of Ukraine. The object of research is the language situation in the field of education. The subject of the research is the state of real use of the Ukrainian language in the educational space of Donetsk region at the beginning of the XXI century. Attention is paid to the coverage of the results of a sociological studying of trends in the development of bilingualism in education. The material for the study is the results of our survey. Respondents were a certain number of students of I–IV courses and teachers of Donbass State Pedagogical University – 116, Horlivka Institute of Foreign Languages – 178, Donetsk National Technical University – 127. The total number of

questionnaires is 576. The article analyzes the preliminary results of the study.

Keywords: surzhik, linguistic consciousness, linguistic situation, language laws, sociolinguistics, bilingualism, higher education, language politics, multiculturalism.

1. Вступ

Сьогодні в Україні надзвичайно важливим постає питання вивчення й розв'язання проблем, пов'язаних із україно-російським білінгвізмом. Мовно-культурна асиміляція, внаслідок якої значна частина українців почали спілкуватися російською, зняла в їхній свідомості сприйняття української та російської мов у протиставних категоріях «свого» й «чужого», російська мова втратила ідентифікаційний маркер «іншої» мови і почала сприйматися як «своя», поряд з українською або й замість неї (Масенко, 2011: 45–46).

Масова двомовність, деформація мовної ситуації можуть бути передумовою втрати суспільної консолідації, небезпечних процесів асиміляції – як мовної, так і національної. Саме тому дослідження мовної ситуації в Україні та окремих її регіонах, з'ясування чинників впливу на формування мовної поведінки особистості в умовах білінгвізму є важливим і актуальним напрямом сучасної української соціолінгвістики, що має стати науковим підґрунтям у розв'язанні мовних проблем України.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблему сучасної мовної ситуації вивчали У. Вайнрайх, С. Ковальова, В. Маккей, В. Ламберт, Т. Бурда, О. Данилевська, А. Загнітко, Г. Залізняк, І. Кудрейко, Л. Масенко, Г. Мацюк, С. Соколова, Л. Ставицька, О. Тараненко, О. Шевчук-Клюжева та багато інших дослідників. Ґрунтовною є розвідка І. Кудрейко та А. Загнітка «Динаміка мовної і національної самоідентифікації мешканців Донеччини» (Кудрейко, Загнітко, 2009). Дослідники здійснили аналіз переписів 1897, 1939, 1970, 2001 років, соціолінгвістичного опитування студентства Донецької області. Отримані результати дають можливість виявити показники демографічної та комунікативної потужності української та російської мов, визначити актуальні питання мовної політики, спрямовані на захист і підтримку української мови як державної (Кудрейко, Загнітко, 2009: 29). Стаття «Двомовність: причини і наслідки (на матеріалі українськомовної преси міста Донецька)» О. Виноградової та О. Клюжевої присвячена актуальним питанням сучасної соціолінгвістики – проблемі російсько-української мовної взаємодії, що з'явилася внаслідок тривалого контактного білінгвізму, спричиненого дією екстралінгвістичних чинників, а також результатам процесу двомовності – лексичній і граматичній інтерференції (Виноградова, Клюжева, 2006). У монографії «Українське усне мовлення Донеччини» О. Шевчук-Клюжева досліджує особливості функціонування білінгвізму на території України, звертає увагу на мовні особливості регіону (Шевчук-Клюжева, 2015).

Освіта належить до найважливіших напрямів державної політики України. Експерти наголошують на двомовності освітнього простору в Україні. Аналізуючи результати масового опитування 2014 року, О. Данилевська у праці «Українська

мова в українській школі на початку XXI століття: соціолінгвістичні нариси» робить висновок про деформований характер мовної ситуації у сфері шкільної освіти. У монографії наголошено на позитивних змінах, які відбулись у шкільній освіті за роки незалежності (Данилевська, 2019). Загалом лінгвоукраїністиці бракує комплексних наукових праць, присвячених питанням білінгвізму, оскільки дослідники зазвичай приділяли увагу розвитку та становленню літературної мови, діалектному мовленню тощо (Данилевська, 2019).

3. Постановка завдання

Об'єктом дослідження є мовна ситуація у сфері освіти Донеччини, функціонування української мови в умовах українсько-російського білінгвізму. Предмет дослідження – стан реального використання української мови в освітньому просторі Донеччини й тенденції розвитку деформованої мовної ситуації в закладах освіти Донецької області на початку XXI ст.

Метою статті є дослідження тенденцій розвитку білінгвізму в закладах вищої освіти Центральної і Східної України. Мета роботи передбачає розв'язання таких завдань: 1) дослідити соціально-політичні та демографічні чинники розвитку двомовності на території Донеччини; 2) простежити роль освіти в національній консолідації України. Нами розроблено анкету, у якій, крім паспортної частини та питань, за якими можна отримати інформацію про мовну ситуацію в закладах вищої освіти, запропоновано подати власні коментарі щодо обов'язкового використання української мови педагогічними працівниками та студентами.

Для розв'язання поставленої мети і завдань використано такі методи дослідження: 1) теоретичні: системний аналіз лінгвістичної і соціологічної літератури (уточнення та систематизація поняттєвого апарату, з'ясування типів мовних ситуацій, типів білінгвізму, характеристики мовних середовищ; принципів визначення кількісних і якісних показників мов у білінгвальній ситуації); історико-генетичний метод (встановлення змін у мовній політиці; виявлення особливостей розвитку мовних ситуацій та аспектів, які їх зумовлюють); методи математичної статистики (оброблення, підтвердження та узагальнення даних соціолінгвістичного опитування); 2) емпіричні: анкетування (з'ясування комунікативних сфер функціонування мов, їх співвідношення; виявлення ставлення білінгвів до кожної з двох мов, мотивації мовної поведінки); спостереження (підтвердження та доповнення результатів анкетування, з'ясування суб'єктивного сприймання мовно-культурної ситуації, оцінного ставлення до її розвитку).

4. Виклад основного матеріалу

Досить тривалий проміжок часу передача інформації на великі відстані була проблемою, яку намагалися розв'язати багато дослідників. Зміна традиційних способів спілкування і поява інформаційно-комунікаційних технологій трансформують вектор розвідок. Науковці, зокрема і Е. Тоффлер, приділяють значну увагу соціальній цінності білінгвізму.

У наш час обмін інформацією є найважливішим ресурсом економічної, соціальної,

національної еволюції. Очевидно, утвердження панівних позицій інформаційного суспільства спричинило нерозривний взаємозв'язок таких понять як мова, інформація та суспільство. Таким чином інформацію розглядають, як своєрідну адаптацію сучасного суспільства до нових умов життя і розвитку. Також зазначимо, що характерною ознакою функціонування єдиного інформаційного простору сучасності є створення різних мультилінгвальних проєктів в межах Європейського союзу або азійських спілок. На наше переконання, відкритий інформаційно-комунікативний простір є ключовим чинником розвитку білінгвізму (Ковальова, 2006: 115).

Нове інформаційне середовище змінює індивіда, впливає на стиль життя і професійну діяльність. Наприклад, команда осіб може працювати над одним проєктом, перебуваючи в різних країнах, що значно скорочує витрати на транспорт. Зауважимо, що нині активізуються дослідження, які мають на меті створити єдину штучну мову для міжнародної комунікації. Цей процес пов'язаний зі збільшенням обсягів соціальної інформації, яку потрібно обробляти. На сучасному етапі популярності набуває соціально-орієнтована модель білінгвального навчання. Друга мова не є лиш об'єктом вивчення, а засобом, що дозволяє долучитися до міжнародного обміну інформаційним простором.

Нині більшість розвідок акцентують увагу на питаннях міжетнічної взаємодії в межах однієї багатонаціональної держави та проблемах національних меншин. Однак невідривною складовою досліджень, які характеризують особливості білінгвальної соціалізації особистості, є питання формування соціальної ідентичності й самобутності, оскільки саме двомовність спричиняє найбільшу кількість національних протиріч. Вивчення білінгвізму дозволяє виявити прикладні аспекти його застосування. Зауважимо, що соціолінгвістичний підхід дозволяє більш точно означити значення білінгвізму як суспільного явища.

Безумовно, комунікативна потужність білінгвізму дозволяє здійснювати реальну міжмовну комунікацію, пришвидшує процеси адаптації за кордоном, розширює досвід пізнання дійсності, стимулює формування соціальної ідентичності, допомагає подолати негативні стереотипи щодо інших культур. До того в умовах інформаційного суспільства виникає запит на фахівців зі знанням мов міжнародного значення. Заклади вищої освіти у свою чергу мають стати основним інститутом становлення білінгвальної освіти (Тараненко, 2003: 30–55).

Належне володіння іноземною мовою сприяє налагодженню компаніями міжнародних контрактів, а також мобільності навичок та талантів. Тим не менш, занадто багато європейців все ще залишають школу, не володіючи на достатньому рівні іноземною мовою. З цієї причини Європейський Союз визначив удосконалення вивчення іноземної мови пріоритетним завданням. Особи, які досконало володіють іноземними мовами, мають шанс вільно пересуватися Європейським Союзом (ЄС) і здатні швидше освоїтися до життя в іншій країні. Мовна компетентність є запорукою вдалого працевлаштування та побудови кар'єри за кордоном.

Активність Європейського Союзу в мовній сфері набула концентрованого вираження в концепції мультилінгвізму, яка є політичним гаслом та програмою дій. Мовна політика Європейського Союзу включає в себе подальші складові: 1. популяризація мовної різноманітності в соціумі; 2. просування мультикультурної

економіки; 3. підтримка соціальної інтеграції через вдосконалення знання мов.

Вивчення дисциплін на білінгвальній основі надає студентам широкий доступ до інформації з різних дисциплін, а також підвищує шанси конкурувати на загальноєвропейському та світовому ринку фахівців. У закладах вищої освіти закладаються підвали вивчення мов міжнародного значення, бо згідно з положеннями Болонської декларації, студенти і викладачі мають володіти іноземною мовою. Отже, молодь повинна активно вивчати іноземну мову, бо саме це є запорукою професійного становлення. Наприклад, програма «Erasmus +» дозволяє молодим науковцям здійснювати освітню мобільність.

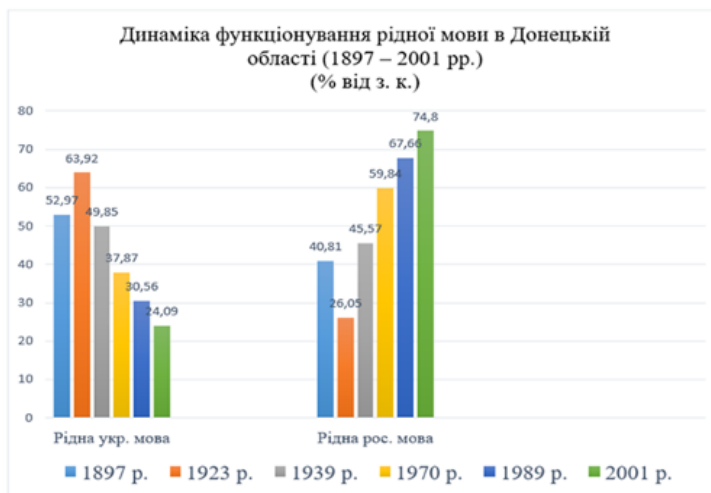
Місце, яке обіймає мова у житті як окремого індивіда, так і суспільства загалом, визначає й вагу мови в політиці. У громадах, де одночасно існує дві й більше мов, мовна політика є неминучим складником політичного життя. Оскільки ситуація багатомовності потребує унормування мовних процесів, статусів мов та галузей використання, створення умов, що підтверджують дотримання мовного законодавства. Зазначимо, що співжиття мов тісно пов'язане і з проблемами визначення ідентичності (загальної та персональної), приписами та переконаннями щодо мов.

Усупереч доволі тривалому курсу на євроінтеграцію, Україна досі залишається відокремленою від Європейського союзу мовним бар'єром. На наше переконання, нині одним із пріоритетів державної мовної політики є створення системи державних заходів, спрямованих на подолання мовного бар'єру.

Термін «мовна ситуація» є одним з ключових у соціолінгвістиці і одночасно предметом її вивчення. Проблема вибору мови спілкування в сучасній Україні, на території якої активно, крім державної української мови, функціонують інші мови (російська, кримськотатарська, угорська, польська, грецька та ін.), є надзвичайно актуальною темою дослідження. Велика кількість українських дослідників приділяють увагу описові мовної ситуації України. Варто звернути увагу на розвідки В. Брицина, О. Тараненка, В. Чемеса, Н. Шумарової. До того ж В. Демченко, Т. Кузнєцова, Ю. Саплін проводили регіональні соціолінгвістичні дослідження.

Варто зауважити, що комплексний аналіз мовних ситуацій, попри його обґрунтованість, на практиці є рідко застосовуваним. Дається взнаки політична заангажованість досліджень мовних ситуацій, висока вартість масових соціологічних обстежень, дистантні умови досліджень тощо. Унаслідок різних причин соціологічні та соціолінгвістичні описи мовних ситуацій здебільшого є фрагментарними і політично мотивованими (Масенко, 2011: 45–46).

Проте, як показали результати масового соціолінгвістичного опитування, присвяченого вивченню мовної ситуації України, наш соціум недостатньо усвідомлює загрози для мови, пов'язані зі специфікою білінгвального стану країни. Згідно з архівними матеріалами (переписи населення 1897 року, 1923 року, 1926 року, 1939 року, 1970 року, 1979 року, 1989 року, 2001 року) на території Донецької області фіксуємо таку динаміку за національністю та рідною мовою в освітній системі (Графік 1) (Перепис населення, 1893: 216–253).

Графік 1. Динаміка функціонування рідної мови в Донецькій області (1897–2001)

На момент проведення перепису в 1923 році більшість населення сучасної Донецької області рідну мову визнали українську 63,92% від загальної кількості населення. Проте в 2001 році фіксуємо протилежний результат, де рідною українську мову називають 24,09 %.

Зауважимо, що на ґрунті одержаних даних виокремлюють коди, які створюють лінгвістичний континуум, крайніми точками якого є російська та українська мови. Дослідники зазначають, що між ними розташований суржик. Кожен з запропонованих кодів аналізують, враховуючи його основні лінгвістичні ознаки та соціолінгвістичні характеристики (особливості використання, сфера вжитку, характеристики носіїв).

Коротко схарактеризуємо причини, які спонукають українців послуговуватися російською мовою та суржиком під час комунікації. Ключове місце відіграє конвергентна мовна поведінка, оскільки ми намагаємося підлаштуватися до співрозмовника, прагнемо заповнити лакуну (Лисковец, 2006: 14).

5. Результати дослідження

Значну роль у розвитку й розповсюдженні російсько-українського білінгвізму відіграє сфера освіти. Це зумовлено тим, що в районах поширення двомовності визначальним чинником є загальноосвітня школа, яка до останнього часу сприяла розвитку тої чи тої мови. З метою характеристики стану мови в освітній системі виокремлюють два аспекти: 1) рівень освіти (дошкільна, загальноосвітня, вища); 2) навчально-педагогічні функції мови, тобто диференціювання того, чи є мова навчальним предметом, чи ж мовою навчання. Простежимо динаміку функціонування української мови в закладах освіти Донецької області (Таблиця 1).

Навчальний рік	Всього учнів (без урахування спеціальних, вечірніх та приватних закладів)	Кількість учнів, що навчаються українською мовою	Відсоток від загальної кількості учнів
2003 рік	513,7 тис.	113,01 тис.	22%
2006 рік	421,2 тис.	109,5 тис.	26%
2011 рік	330,0 тис.	159,9 тис.	48%
2013–2014 н. р.	327179	165131	50,1%
2015–2016 н. р.	146857	85557	58%
2016–2017 н. р.	149575	89152	59%
2017–2018 н. р.	153723	96890	63%
2018–2019 н. р.	159393	115426	72%
2019–2020 н. р.	164034	133343	81%

Таблиця 1. Динаміка функціонування української мови у закладах освіти Донецької області
(2003–2020рр.)

Як засвідчують показники відділу нормативності та якості дошкільної, загальної середньої освіти департаменту освіти і науки Донецької обласної державної адміністрації, найменша кількість учнів, які навчалися українською мовою була в 2003 році (22%). Тоді як відсоток учнів, які послуговувалися в закладах освіти російською, становив 78%. Отримані дані фіксують, що, починаючи з 2011 року, спостерігаємо збільшення частки учнів, які здобувають знання державною мовою. Станом на 2019–2020 н. р. кількість учнів, які навчаються українською мовою становить 81% (йдеться тільки про підконтрольні Україні райони Донецької області) (Становище української мови в Україні в 2020 році, 2020).

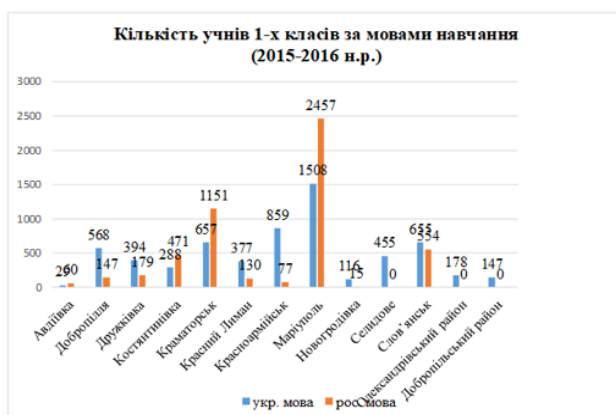
Зауважимо, що в освітній простір Донецької області є неоднорідним, збільшення кількості українськомовних шкіл відбувалося в кожному місті, районі індивідуально. Порівняймо кількість закладів освіти з українською мовою навчання у 2013–2014 н. р. та у 2015–2016 н. р. (Становище української мови в Україні в 2020 році, 2020).

Очевидно, що впродовж 2013–2014 н.р. у багатьох містах Донеччини навчання відбувалося російською мовою. Наприклад, у Маріуполі тільки 33,5% від загальної кількості учнів послуговувалися українською мовою під час освітнього процесу, у Донецьку – 27,8%, Ясинувата – 25,5%. Однак заклади освіти Дружківки (92,9%), Селидова (89,9%), Новогродівки (85,4%) були здебільше українськомовними (Графік 2).

Графік 2. Мережа закладів з українською мовою навчання (2012–2013 н.р.)

Зменшення кількості російськомовних закладів освіти простежуємо в 2015–2016 н. р. Зокрема, російська мова переважала у школах Авдіївки (67%), Костянтинівки (62%), Краматорська (63%), Маріуполя (61%). Натомість у всіх закладах освіти Селидова, Олександрівському та Добропільському районах учні першого класу розпочали навчання державною мовою (Графік 3) (Становище української мови в Україні в 2020 році, 2020).

Графік 3. Кількість учнів 1-х класів за мовами навчання (2015–2016 н.р.)

Незважаючи на динаміку росту функціонування української мови в освітній сфері, зокрема дотримання українськомовного вектору в шкільній та вишівській практиці, нами не зафіксовано прямої кореляції щодо функціонування української мови в інших сферах життя. Всупереч офіційній статистиці, що засвідчує абсолютне переважання закладів освіти з українською мовою навчання, дійсне мовне середовище в сприйнятті мовців здебільшого є двомовним. Виняткової уваги потребує дослідження мовної

поведінки молоді, специфіки існування обох мов у молодіжному середовищі, оскільки молодь визначатиме мовну ситуацію в майбутньому.

Респондентами стали студенти I–IV курсів, викладачі Донбаського державного педагогічного університету – 116 осіб, Маріупольського державного університету – 155 осіб, Горлівського інституту іноземних мов – 178 осіб та Донецького національного технічного університету – 127 осіб. Загальна кількість анкет – 576. У статті проаналізовано попередні результати дослідження, проведеного авторкою протягом 2019–2020 років у Слов'янську, Бахмуті, Покровську та Маріуполі.

Респондентам у досліджуваних навчальних закладах пропонувалося відповісти на питання анкети, у якій, крім паспортної частини та питань, за якими можна отримати інформацію про мовну ситуацію в закладах вищої освіти, запропоновано подати власні коментарі щодо обов'язкового використання української мови педагогічними працівниками та студентами.

Мовою повсякденного спілкування студентів Донбаського державного педагогічного університету є українська (30,4%), російська (34,8%), українська та російська однаковою мірою (34,8%), для респондентів з Маріупольського державного університету (76%) та Горлівського інституту іноземних мов (85%) використання російської мови переважає (Графік 4).

Графік 4. Відповіді студентів на запитання анкети «Вкажіть мову повсякденного спілкування».

Студенти Донецького національного технічного університету зазначили, що українською мовою послуговується 21% опитаних, російською – 34%, обома мовами однаковою мірою – 45%. Найбільше виявилось опитаних, які самі оцінюють себе як таких, що добре володіють українською мовою. У Горлівському інституті іноземних мов – 78%, у Донбаському державному педагогічному університеті – 62%.

Тільки в Маріупольському державному університеті частка тих, хто досконало володіє українською мовою, становить 34% від загальної кількості. Подібні результати спостерігаємо і в Донецькому національному технічному університеті (38%) (Графік 5).

Графік 5. Відповіді студентів на запитання анкети «Як ви оцінюєте власний рівень володіння українською мовою?»

Варто звернути увагу, що на запитання «Якою є мова спілкування у Вашому навчальному закладі?» думки студентів розділилися. У Донбаському державному педагогічному університеті українську мовою спілкування вважають 43,3%, російську – 10%, українську та російську – 46,7% опитаних. Подібні результати спостерігаємо в Донецькому національному технічному університеті. Українську мовою спілкування вважають 44%, російську – 12%, українську та російську – 44% опитаних.

У Горлівському інституті іноземних мов (89%) більше половини респондентів зазначили, що мовою спілкування є українська і російська однаковою мірою. Натомість у Мариупольському державному університеті 50% студентів зазначили, що українська і російська використовується однаковою мірою, 44% наголошують, що в навчальному закладі активно послуговуються українською (Графік 6).

Графік 6. Відповіді студентів на запитання анкети
«Якою є мова спілкування у Вашому навчальному закладі?»

Відповіді студентів Маріупольського державного педагогічного університету (34%) та Горлівського інституту іноземних мов (28%) засвідчили, що значно менше половини викладачів розмовляє українською мовою у вищих навчальних закладах. Натомість у Донецькому національному технічному університеті частка українськомовних викладачів складає 76%, а у Донбаському державному педагогічному університеті – 64%.

Дослідження показало, що найчастіше на заняттях студенти Горлівського інституту іноземних мов (64%) та Маріупольського державного університету (53%) звертаються до викладачів російською. У Донецькому національному технічному університеті частка українськомовних студентів становить 63%, у Донбаському державному педагогічному університеті – 76% (Графік 7).

Графік 7. Відповіді студентів на запитання анкети «Якою мовою ви зазвичай звертаєтесь до викладачів?»

На запитання студентів 64% викладачів Маріупольського державного університету та 62% Горлівського інституту іноземних мов відповідають російською. У Донбаському державному педагогічному університеті (57%) та у Донецькому національному технічному університеті (61%) більша частина викладачів відповідає державною мовою (Графік 8).

Графік 8. Відповіді студентів на запитання анкети «Якою мовою Вам відповідають викладачі?»

Аналіз відповідей респондентів на питання анкети дав змогу стверджувати про важливість обов'язкового використання державної мови в закладах освіти, оскільки відповіді студентів вищих навчальних закладів підтверджують визначальну роль

державної мови в освіті (Графік 9).

Графік 9. Відповіді студентів на запитання анкети «Чи погоджуєтесь Ви з тим, що у робочий час у навчальних закладах з навчанням українською мовою педагогічними працівниками та студентами має обов'язково використовуватись українська мова?»

Упродовж останніх десятиліть спостерігаємо прагнення мовознавців якомога точніше визначити суржик. Активне вивчення суржику в Україні повноцінно розпочалося після здобуття державної незалежності, й на сьогодні дослідження українсько-російської мовної взаємодії вже має ґрунтовну теоретичну основу.

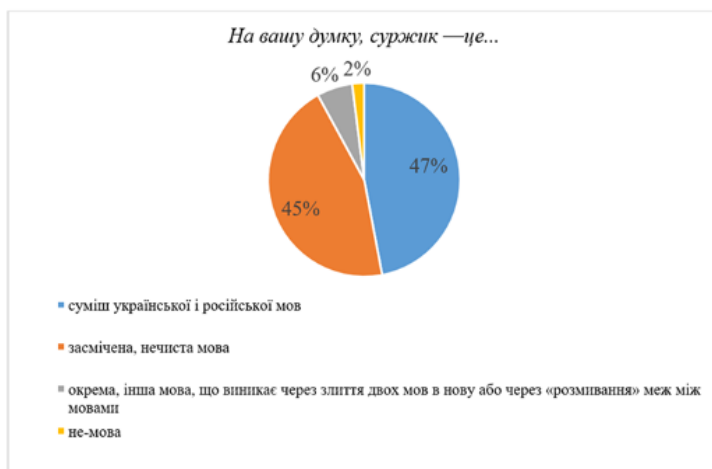
Водночас під час вивчення суржику дослідники стикаються з певними труднощами. По-перше, потрібно розмежовувати лінгвістичне і соціально-політичне наповнення цього терміна. По-друге, упереджене ставлення дослідників до суржику, відсутність практичної складової розробок і зайва емоційність щодо винятково лінгвістичного питання не допомагає об'єктивному опису явища змішування споріднених мов, що побутує на території України. Погоджуємося з думкою Лариси Масенко, що суржик є однією з форм побутування мови в Україні. Негативне ставлення до суржику як мовного мішанця характерне і для публіцистичного дискурсу, і для масової свідомості (Масенко, 2011: 45–46).

У неконтрольованому мовленні, коли білінгви не відчувають напруги постійного розрізнення мовних кодів, на нашу думку, і відбувається витворення мішаних форм українсько-російського мовлення. Варто також зазначити, що інколи контрольованість або неконтрольованість респондентами свого мовлення вже не має значення, оскільки вони просто не відчувають різниці між українським і російським мовними кодами, сприймаючи їх як єдине джерело мовних засобів.

Ситуацію з поширення українсько-російського мовного гібриду, або напівмовності, а відповідно, і напівкультурності, що формує індивідів із послабленою або роздвоєною етнічною свідомістю, може покращити освіта, яка має поєднуватись із насиченням засобів масової інформації, передусім телебачення, літературною мовою.

Наше дослідження доводить, що здебільшого з негативною конотацією вживають

слово «суржик» і студенти. Підтвердженням тези є результати анкетування. 45% респондентів характеризують суржик як засмічену, нечисту мову, а 47% вважають, що зазначений термін є сумішшю української і російської мов (Графік 10).

Графік 10. Відповіді студентів на запитання анкети «На вашу думку, суржик – це...»

Незважаючи на те, що молодь чітко розуміє причини появи суржику, в усному мовленні все одно присутня велика кількість помилок. Зауважимо, що нині фіксуємо позитивну динаміку в ставленні до норм літературної мови.

6. Висновки і пропозиції

Водночас із такими термінами, як пошана до індивіда, толерантність, відкритість до інших культурних надбань, лінгвістична багатоманітність є визначальною ознакою переконань Європейського Союзу.

Українська ідентичність нерозривно пов'язана з статусом рідної мови, ставленням до неї серед громадян. Аналіз відповідей на запитання анкети показав, що власна оцінка мовцями свого ступеня володіння мовами далеко не завжди збігається з реальними показниками практичного використання ними цих мов і ступеня комфортності спілкування.

Запозичення досвіду інших країн із метою подолання суспільних проблем нині активно висвітлюється в науковому, політичному та медійному дискурсах. У 2001 році було створено Раду естонської мови, яка розробила «Стратегію розвитку мови на 2004–2010 роки». Водночас стратегія окреслює обов'язкове дослідження структури естонської мови та постійне підвищення стандартів її викладання як рідної, етнічної та іноземної. Не менш показовим є приклад Польщі, де мовній політиці присвячено виняткову увагу. Статус польської мови регулює Закон Польської Республіки «Про польську мову». Дієвим знаряддям державної мовної політики для підвищення статусу мови є сертифікація польської як іноземної згідно з європейськими стандартами.

На думку Л. Масенко, абсолютна більшість мешканців України вважає українську мову цінністю, а також відчуває обов'язок оволодіти нею. Однак нині не є поширеною практика, коли представників соціуму залучають до обговорення змісту мовно-літературної освіти (Масенко, 2011: 45–46).

О. Данилевська вважає, що кабінет міністрів має відповідати за якість мовної освіти перед жителями України, бо саме мовна компетентність є визначальною, надзвичайно важливою. У зв'язку з цим Міністерство освіти і науки повинно регулярно проводити моніторингові дослідження, організувати ради, які контролюватимуть функціонування мови в закладах освіти, стимулювати громадські ініціативи (Данилевська, 2019: 27–30).

Соціолінгвістичні дослідження засвідчують, що в ситуаціях конкуренції двох мов на території однієї держави перемогу здобуває та мова, яка має більшу комунікативну потужність. Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості застосування отриманих результатів під час вивчення аналогічних мовних ситуацій у близькоспоріднених мовах. Перспективу подальших досліджень убачаємо в аналізі проблеми білінгвізму в навчальних закладах південних і західних регіонів України.

REFERENCES

- Брацкі, А. (2013). Сучасна мовна політика: польський досвід у слов'янському вимірі. *Київські полоністичні студії*, Т. 22, 436–439.
- Данилевська, О. (2019). *Українська мова в українській школі на початку XXI століття: соціолінгвістичні нариси*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- КМІС (2015). Індекс результативності російської пропаганди Available online: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=510&page=1> [Kyiv International Institute of Sociology. The index of Russian propaganda effectiveness]
- Загнітко, А., Кудрейко, І. (2009). Динаміка мовної і національної самоідентифікації мешканців Донеччини. *Світогляд*. №3. 24–29.
- Виноградов, О. Ключева, О. (2006). Двомовність: причини і наслідки (на матеріалі українськомовної преси міста Донецька). *Лінгвістичні студії*. Випуск 15. 28–34.
- Ковалева, С. (2006). *Билингвизм как социально-коммуникативный процесс*: дис. канд. социол. наук.: 22.00. 04. Москва.
- Масенко, Л. (2011). *Суржик: між мовою і язиком*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Лисковец, И. (2006). *Русский и белорусский языки в Минске: проблемы двуязычия и отношения к языку*: ис. кандидат филологических наук: 10.02.01 – Русский язык. Санкт-Петербург.
- Національний склад населення України. Ч. II (за даними Всесоюзного перепису населення 1989 року) (1893). Київ. 216–253.
- Становище української мови в Україні в 2020 році (2020). Київ.
- Тараненко О. (2003). *Мовна ситуація та мовна політика в сучасній Україні (на загальнослов'янському тлі)*. Мовознавство. № 2–3. 30–55.
- Шевчук-Ключева, О. (2015). *Усне мовлення Донеччини*. Вінниця: Нілан.